

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Мирзода Фирӯз Сафаралӣ дар мавзуи «Ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ ва нақши он дар рушди устувори ҷомеаи муосири Тоҷикистон (таҳлили сотсиологӣ)», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои сотсиологӣ аз рӯйи ихтисоси 5.4.3 – Сохтори иҷтимоӣ, ниҳодҳо ва равандҳои иҷтимоӣ (илмҳои сотсиологӣ) пешниҳод шудааст.

Мутобиқати мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсияи доктории Мирзода Фирӯз Сафаралӣ дар мавзуи «Ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ ва нақши он дар рушди устувори ҷомеаи муосири Тоҷикистон (таҳлили сотсиологӣ)» аз ҷиҳати мазмун, объект, предмет, ҳадаф, вазифаҳои таҳқиқот, асосҳои назариявӣ методологӣ ва натиҷаҳои илмӣ бадастомада ба талаботи шиносномаи ихтисоси илмӣ 5.4.3 – Сохтори иҷтимоӣ, ниҳодҳо ва равандҳои иҷтимоӣ (илмҳои сотсиологӣ) пурра мутобиқат менамояд. Мавзуи интихобшуда ба доираи масъалаҳои бунёдии сотсиологияи муосир тааллуқ дошта, ба омӯзиши яке аз муҳимтарин институтҳои иҷтимоӣ – ҳуқуқ, нақши он дар танзими муносибатҳои иҷтимоӣ ва таъсири он ба рушди устувори ҷомеа бахшида шудааст.

Дар сотсиологияи муосир ҳуқуқ на танҳо ҳамчун маҷмӯи меъёрҳои ҳуқуқӣ, балки ҳамчун институти иҷтимоӣ арзёбӣ мегардад, ки дар ташаккули муносибатҳои иҷтимоӣ, нигоҳдории низоми иҷтимоӣ, таъмини суботи ҷомеа ва рушди институтҳои демократӣ нақши калидӣ дорад. Аз ҳамин ҷиҳат, таҳқиқи нақши ҳуқуқ аз нигоҳи сотсиологӣ ба муҳтавои ихтисоси мазкур пурра мувофиқ мебошад, зеро масъалаҳои фаъолияти институтҳои иҷтимоӣ, механизмҳои танзими иҷтимоӣ, ҳамгироии иҷтимоӣ, иҷтимоишавии шахс, ҳувияти иҷтимоӣ ва рушди устувори ҷомеа маҳз дар доираи ҳамин ихтисос мавриди омӯзиш қарор мегиранд.

Объекти таҳқиқот ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ буда, предмети таҳқиқот хусусиятҳои фаъолияти иҷтимоии ҳуқуқ, вазифаҳои иҷтимоии он, нақши ҳуқуқ дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ, таъсири он ба сохтори иҷтимоӣ, рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ, ташаккули маърифати ҳуқуқӣ, ҳувияти ҳуқуқии шаҳрвандон ва таъмини рушди устувори ҷомеаи Тоҷикистонро фаро мегирад. Маҳз чунин доираи масъалаҳо яке аз самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти сотсиологияи институтсионалӣ ба ҳисоб меравад.

Мазмуни диссертатсия нишон медиҳад, ки муаллиф ҳуқуқро дар робитаи мутақобила бо дигар институтҳои иҷтимоӣ – давлат, ҷомеаи шаҳрвандӣ, иқтисод, маориф, фарҳанг, оила ва низоми арзишҳои ҷомеа мавриди таҳлил қарор додааст. Чунин муносибати комплексӣ имкон медиҳад, ки моҳияти иҷтимоии ҳуқуқ, самаранокии механизмҳои амалисозии он ва таъсири он ба дигаргунсозии иҷтимоӣ аз нуқтаи назари ҷомеашиносӣ арзёбӣ карда шавад. Ин равиш ба талаботи ҷомеашиносии институтҳои иҷтимоӣ ҷавобгӯ буда, аҳаммияти назариявии таҳқиқотро афзун менамояд.

Яке аз ҷиҳатҳои муҳимми диссертатсия дар он ифода меёбад, ки ҳуқуқ ҳамчун воситаи танзими муносибатҳои иҷтимоӣ, таъминкунандаи суботи иҷтимоӣ ва кафолати рушди устувори ҷомеа баррасӣ гардидааст. Муаллиф нишон медиҳад, ки дар шароити ташаккули давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд самаранокии фаъолияти институтҳои давлатӣ бевосита ба сатҳи рушди институти ҳуқуқ, дараҷаи маърифати ҳуқуқии аҳоли ва амалишавии принсипи волоияти қонун вобастагӣ дорад. Ин масъалаҳо ба самти таҳқиқоти сотсиологияи ҳуқуқ, сотсиологияи институтҳои иҷтимоӣ ва сотсиологияи рушди ҷомеа тааллуқ дошта, пурра ба муҳтавои ихтисоси илмӣ интиҳобшуда мутобиқат менамоянд.

Боиси таъкид аст, ки дар рисола масъалаҳои мубрамми ҷомеаи Тоҷикистон дар шароити истиқлолияти давлатӣ, аз ҷумла зарурат ва

мушкилоти ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ, рушди давлати ҳуқуқбунёд, баланд бардоштани сатҳи шуур ва маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон, мубориза бар зидди нигилизми ҳуқуқӣ, таҳкими ҳувиати ҳуқуқӣ ва таъсири ҳуқуқ ба рушди иҷтимоӣ дар доираи равиши сотсиологӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Ин масъалаҳо имрӯз на танҳо аҳаммияти назариявӣ, балки аҳаммияти бузурги амалӣ низ дошта, ба татбиқи ҳадафҳои стратегии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамоянд.

Ҳамзамон, сохтори диссертатсия низ ба талаботи таҳқиқоти докторӣ ҷавобгӯ мебошад. Аз панҷ боби мантиқан бо ҳам алоқаманд иборат будани диссертатсия, ки масъалаҳои назариявӣю методологӣ, вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқ, таъсири ҳуқуқ ба сохтори иҷтимоӣ, мушкилоти нигилизми ҳуқуқӣ ва масъалаҳои ташаккули маърифати ҳуқуқию ҳувиати ҳуқуқиро дар бар мегиранд, аз муносибати бонизом ва пайдарпайи муаллиф ба ҳалли масъалаи илмӣ пешниҳодшуда шаҳодат медиҳад.

Мубраммии мавзуи таҳқиқот. Дар марҳилаи кунунии рушди ҷомеаи ҷаҳонӣ масъалаи таҳкими институтҳои иҷтимоӣ, таъмини волоияти қонун, рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ ва баланд бардоштани сатҳи амнияти иҷтимоӣ ба яке аз самтҳои муҳимтарини сиёсати давлатҳо табдил ёфтааст. Тағйироти босуръати иҷтимоӣ, густариши равандҳои ҷаҳонишавӣ, рушди технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ, муҳоҷирати аҳоли, тавсеаи муносибатҳои иқтисодӣю сиёсӣ ва пайдоиши таҳдидҳои нави амниятӣ зарурати бознигариҳои нақши институтҳои иҷтимоиро дар низомии идоракунии ҷомеа ба миён овардааст. Дар чунин шароит ҳуқуқ ҳамчун яке аз институтҳои асосии иҷтимоӣ дигар танҳо воситаи танзими муносибатҳои ҳуқуқӣ нест, балки ба унвони як омили таъминкунандаи суботи иҷтимоӣ, ҳамгироии ҷомеа, ҳифзи арзишҳои умумимиллӣ ва рушди устувори давлат баромад менамояд.

Бо дарназардошти ҳамин нукта метавон гуфт, ки интиҳоби мавзуи диссертатсионии Мирзода Фирӯз Сафаралӣ аз ҷиҳати илмӣ пурра асоснок

буда, талаботи ҷомеаи муосири Тоҷикистонро инъикос менамояд. Муаллиф кӯшиш намудааст, ки ҳуқуқро на танҳо ҳамчун падидаи ҳуқуқшиносӣ, балки ҳамчун институти иҷтимоӣ мавриди таҳлил қарор дода, нақши онро дар рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ, фаъолияти институтҳои давлатӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва рушди устувори ҷомеа муайян намояд. Маҳз чунин муносибати байнисоҳавӣ аҳаммияти илмӣ таҳқиқотро афзун гардонида, онро аз аксари таҳқиқоти қаблии ҳуқуқшиносӣ фарқ менамояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ раванди ташаккули давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва иҷтимоӣ хусусияти пайгирона касб намуд. Қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, такмили низоми қонунгузорӣ, рушди мақомоти ҳокимияти давлатӣ, таҳкими ҷомеаи шаҳрвандӣ, густариши ислоҳоти ҳуқуқӣ ва татбиқи стратегияҳои миллӣ заминаҳои нави рушди иҷтимоиро ба вуҷуд оварданд. Бо вуҷуди ин, таҷрибаи солҳои охир нишон медиҳад, ки танҳо мавҷудияти санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ барои таъмини рушди устувори ҷомеа кофӣ нест. Самаранокии фаъолияти институтҳои ҳуқуқӣ, пеш аз ҳама, аз сатҳи маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон, дараҷаи эътимоди ҷомеа ба қонун, фарҳанги ҳуқуқӣ ва омодагии аҳоли барои риояи талаботи ҳуқуқ вобастагӣ дорад. Ин масъалаҳо маҳз хусусияти иҷтимоӣ дошта, омӯзиши ҷомеашиносиро талаб менамоянд.

Яке аз хусусиятҳои муҳимми диссертатсия дар он зоҳир мегардад, ки муаллиф ҳуқуқро ҳамчун унсури ҷудонашавандаи сохтори иҷтимоӣ арзёбӣ намуда, робитаи мутақобилаи онро бо дигар институтҳои иҷтимоӣ нишон медиҳад. Дар таҳқиқот собит карда шудааст, ки фаъолияти самараноки ҳуқуқ ба рушди иқтисодӣ, суботи сиёсӣ, ташаккули синфи миёна, болоравии сармояи иҷтимоӣ, рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ ва таҳкими ҳувияти шаҳрвандон таъсири мустақим мерасонад. Муносибати

ҷомеашиносӣ ба масъалаи таҳқиқшаванда комилан асоснок буда, аҳаммияти илмӣ рисолаҳо боло мебарад.

Мубраммияти мавзӯ ҳамаҷунин аз он бармеояд, ки дар ҷомеаи Тоҷикистон шароити муосир бо як қатор мушкилоти иҷтимоӣ рӯ ба рӯ мебошад. Сатҳи пасти маърифати ҳуқуқии аҳоли, ҷой доштани падидаҳои коррупсия, экстремизм ва терроризм, нигилизми ҳуқуқӣ, зарурати таъмини адолати иҷтимоӣ, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таҳкими масъулияти шаҳрвандӣ ва баланд бардоштани эътимоди аҳоли ба мақомоти давлатӣ аз ҷумлаи онҳо мебошанд, ки бидуни фаъолияти самаранокӣ институти ҳуқуқ ҳаллу фасли пурраи ҳудро пайдо карда наметавонанд. Аз ин рӯ, омӯзиши механизми иҷтимоии фаъолияти ҳуқуқ аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ дорад.

Дар диссертатсия дуруст таъкид шудааст, ки ҳуқуқ на танҳо маҷмуи қоидаҳои ҳатмӣ рафтор мебошад, балки воситаи муҳимми ташаккули арзишҳои иҷтимоӣ, ҳамоҳангсозии манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ, ҳифзи суботи ҷомеа ва пешгирии низоъҳои иҷтимоӣ низ ба ҳисоб меравад. Маҳз ҳамин хусусияти институтсионалии ҳуқуқ онро ба яке аз объектҳои асосии таҳқиқоти сотсиологӣ табдил медиҳад. Аз ин нуқтаи назар, интихоби мавзӯ ҷавобгӯи талаботи сотсиологияи муосир мебошад.

Қобили зикр аст, ки муаллиф мубраммияти таҳқиқотро бо ҳуҷҷатҳои муҳимми стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон дуруст алоқаманд намудааст. Дар рисола нишон дода мешавад, ки татбиқи «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», таҳкими давлати ҳуқуқбунёд, рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ, баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии аҳоли ва татбиқи сиёсати иҷтимоии давлат бевосита ба фаъолияти самаранокӣ институти ҳуқуқ вобастагӣ доранд. Аз ин рӯ, натиҷаҳои таҳқиқот барои такмили сиёсати иҷтимоӣ ва ҳуқуқии кишвар низ истифода шуда метавонанд.

Аз нигоҳи сотсиологияи муосир, масъалаи рушди устувори ҷомеа танҳо масъалаи иқтисодӣ нест, балки он, пеш аз ҳама, масъалаи институтсионалӣ мебошад. Таҷрибаи кишварҳои пешрафта нишон медиҳад, ки рушди устувор дар ҳолате таъмин мегардад, ки институтҳои иҷтимоӣ фаъолияти устувор, самаранок ва бозғайимдор дошта бошанд. Дар байни чунин институтҳо ҳуқуқ ҷойгоҳи махсус дорад. Муаллиф маҳз ҳамин робитаи байни фаъолияти институти ҳуқуқ ва рушди устувори ҷомеаро асоснок намуда, нишон медиҳад, ки бе таҳкими қонуният, баланд бардоштани сатҳи фарҳанги ҳуқуқӣ ва рушди ҳувиёти ҳуқуқии шаҳрвандон расидан ба ҳадафҳои рушди устувор мушкил хоҳад буд.

Дигар ҷиҳати муҳимми дигари мубраммияти таҳқиқот дар он аст, ки то имрӯз дар илми ҷомеашиносии Тоҷикистон таҳқиқоти комплексӣ оид ба ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ хеле кам анҷом дода шудаанд. Аксари корҳои илмӣ мавҷуда масъалаҳои ҳуқуқро аз мавқеи ҳуқуқшиносӣ, назарияи давлат ва ҳуқуқ таҳлил намудаанд. Дар ҳамин ҳол таҳқиқи ҳамаҷонибаи ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ, ки тамоми низоми муносибатҳои ҷамъиятиро фаро мегирад, дар ҷомеашиносии ватанӣ қариб анҷом наёфтааст. Аз ин рӯ, диссертатсияи мавриди баррасӣ то андозае ин ҳолигии илмиро пур намуда, барои рушди минбаъдаи сотсиологияи ҳуқуқ дар Тоҷикистон заминаи мусоид фароҳам меорад.

Бояд махсус таъкид намуд, ки аҳаммияти мавзӯ танҳо ба доираи назариявӣ маҳдуд намегардад. Хулосаҳо ва пешниҳодҳои илмӣ муаллиф дар фаъолияти мақомоти давлатӣ, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, муассисаҳои таҳсилоти олӣ, марказҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, инчунин, ҳангоми таҳияи барномаҳои давлатӣ оид ба баланд бардоштани маърифати ҳуқуқӣ ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ истифода шуда метавонанд. Ин ҳолат арзиши амалии таҳқиқотро боз ҳам бештар менамояд.

Дар маҷмӯъ метавон гуфт, ки мубраммияти мавзӯи диссертатсияи Мирзода Фирӯз Сафаралӣ аз талаботи рушди ҷомеаи Тоҷикистон,

зарурати такмили фаъолияти институтҳои иҷтимоӣ, таҳкими волоияти қонун, баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ сарчашма гирифта, бо раёндҳои муосири рушди ҷомеашиносии ҷаҳонӣ ва миллии пурра ҳамоҳанг мебошад. Аз ин рӯ, интихоби мавзӯро саривақтӣ, аз ҷиҳати илмӣ асоснок ва барои рушди назария ва амалияи ҷомеашиносии Тоҷикистон муҳим арзёбӣ намуда метавонем.

Дарачаи таҳқиқи масъала ва асосҳои назариявӣ методологии таҳқиқот. Яке аз нишондиҳандаҳои асосии арзиши илмӣ ҳар як таҳқиқоти докторӣ дараҷаи омӯзиши масъала ва истифодаи дурусти заминаҳои назариявӣ методологии таҳқиқот мебошад. Аз омӯзиши диссертатсияи Мирзода Фирӯз Сафаралӣ бармеояд, ки муаллиф дар ин самт кори назаррасро анҷом дода, доираи васеи сарчашмаҳои илмӣ ватанию хориҷро мавриди омӯзишу таҳлил қарор додааст. Ин имкон додааст, ки масъалаи ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ аз мавқеи сотсиологияи муосир бо дарназардошти хусусиятҳои рушди ҷомеаи Тоҷикистон ҳамаҷониба баррасӣ карда шавад.

Муаллиф дуруст таъкид менамояд, ки масъалаи ҳуқуқ аз қадим диққати файласуфон, ҷомеашиносон ва ҳуқуқшиносонро ба худ ҷалб намудааст. Аммо аксарияти таҳқиқотҳои мавҷуда бештар ба моҳияти ҳуқуқ ҳамчун падидаи ҳуқуқшиносӣ, назарияи давлат ва ҳуқуқ ё фалсафаи ҳуқуқ бахшида шудаанд. Дар муқоиса бо онҳо таҳқиқоти сотсиологӣ, ки ҳуқуқро ҳамчун институти иҷтимоӣ, механизми танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ ва омили рушди устувори ҷомеа арзёбӣ менамоянд, нисбатан маҳдуд мебошанд.

Қобил зикр аст, ки дар диссертатсия таҳаввули афкори иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ аз давраи қадим то ҷомеашиносии муосир ба таври мантиқӣ пайгирӣ шудааст. Муаллиф нишон медиҳад, ки масъалаҳои ҳуқуқ, адолат, озодӣ ва танзими муносибатҳои иҷтимоӣ ҳанӯз дар осори мутафаккирони

Юнону Рими Қадим, мутафаккирони форсу тоҷик ва баъдан, дар таълимоти намояндагони фалсафаи классикии Аврупо мавқеи махсус доштанд. Ин таҳлил барои дарки решаҳои таърихии ташаккули сотсиологияи ҳуқуқ аҳаммияти назариявии муҳим дорад.

Дар таҳлили афкори иҷтимоӣ-ҳуқуқии мутафаккирони форсу тоҷик муаллиф ба осори Абӯалӣ ибни Сино, Абӯнаصري Форобӣ, Фаҳриддини Розӣ, Аҳмади Дониш ва дигар мутафаккирон таъя намуда, саҳми онҳоро дар ташаккули андешаҳои иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ дуруст нишон додааст. Муаллиф кӯшиш кардааст, ки заминаҳои миллӣ ва фарҳангии масъалаи таҳқиқшавандаро низ ба инобат гирад, ки барои таҳқиқоти сотсиологияи ватанӣ аҳаммияти махсус дорад.

Қобили дастгирӣ, ки дар диссертатсия таҳлили назарияҳои сотсиологияи классикӣ мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Муаллиф андешаҳои Огюст Конт, Герберт Спенсер, Эмил Дюркгейм, Макс Вебер. П. Сорокин ва дигар намояндагони сотсиологияи классикиро дар масъалаи ташаккули институтҳои иҷтимоӣ ва нақши ҳуқуқ дар низоми иҷтимоӣ таҳлил намуда, нишон медиҳад, ки маҳз сотсиологияи классик аввалин шуда, ҳуқуқро ҳамчун падидаи иҷтимоӣ ва воситаи нигоҳдории тартиботи ҷамъиятӣ арзёбӣ кардаанд.

Муаллиф ҳамзамон танҳо бо таҳлили назарияҳои классикӣ маҳдуд нашуда, дастовардҳои сотсиологияи муосирро низ васеъ истифода намудааст. Дар рисола назарияҳои функционализми сохторӣ, таҳлили системавӣ, назарияи низоъ, равиши институтсионалӣ, назарияи иҷтимоишавӣ ва концепсияҳои марбут ба ҳувияти иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Бо ин роҳ муаллиф тавонистааст, ки заминаи муосири методологияи таҳқиқотро таъмин намояд.

Ҷиҳати мусбати дигари рисола дар он аст, ки ҳангоми таҳлили адабиёти илмӣ муаллиф танҳо бо номбар намудани муҳаққиқон қаноат накарда, кӯшиш намудааст саҳми ҳар як мактаби илмиро дар рушди

сотсиологияи ҳуқуқ муайян намояд. Аз ҷумла, корҳои олимони Россия, Аврупо ва Тоҷикистон оид ба вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқ, ниғилизми ҳуқуқӣ, ҳувияти ҳуқуқӣ, маърифати ҳуқуқӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ ба таври муқоисавӣ таҳлил шудаанд.

Бояд махсус таъкид кард, ки яке аз бартарҳои муҳими диссертатсия истифодаи васеи корҳои олимони тоҷик мебошад. Муаллиф саҳми муҳаққиқони ватаниро дар таҳқиқи масъалаҳои ҳуқуқ, ҷомеаи шаҳрвандӣ, маърифати ҳуқуқӣ, давлатдории миллӣ ва рушди институтҳои иҷтимоӣ таҳлил намуда, ҷойгоҳи онҳоро дар рушди сотсиологияи миллӣ муайян кардааст.

Аз нуқтаи назари методология низ диссертатсия дар сатҳи баланди илмӣ таҳия гардидааст. Барои ҳалли масъалаҳои гузошташуда муаллиф аз маҷмуи усулҳои таҳқиқоти сотсиологӣ истифода намудааст. Дар диссертатсия усулҳои таҳлили системавӣ, таҳлили институтсионалӣ, усули таърихӣ-муқоисавӣ, таҳлили сохторӣ-функционалӣ, таҳлили муқоисавӣ, усулҳои умумии илмӣ, инчунин, усулҳои махсуси сотсиологӣ ба таври муваффақона татбиқ гардидаанд. Маҳз чунин гуногунрангии методологӣ имконият додааст, ки масъалаҳои таҳқиқшаванда аз паҳлуҳои гуногун мавриди омӯзиш қарор гиранд.

Қобили зикр аст, ки методологияи интихобнамудаи муаллиф ба ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот пурра ҷавобгӯ мебошад. Бо дарназардошти объекти таҳқиқот институти иҷтимоӣ мебошад, истифодаи равиши институтсионалӣ ва сохторӣ-функционалӣ интихоби дуруст ба ҳисоб меравад.

Муаллиф ҳангоми таҳлили масъалаҳои рушди ҷомеаи Тоҷикистон аз принципҳои объективият, таърихият, мураккабии равандҳои иҷтимоӣ ва робитаи мутақобилаи институтҳои иҷтимоӣ самаранок истифода бурдааст. Маҳз ҳамин усули таҳлил имкон додааст, ки ҳуқуқ на танҳо

ҳамчун маҷмуи меъёрҳои ҳуқуқӣ, балки як унсури муҳими низоми иҷтимоӣ баррасӣ карда шавад.

Таҳлили муҳтавои диссертатсия ва арзёбии натиҷаҳои илмӣ таҳқиқот. Яке аз нишондиҳандаҳои муҳими дар кадом сатҳ қарор доштани сифати диссертатсияи докторӣ ин мантиқ, пайдарпайӣ ва мукаммалии сохтори он мебошад. Аз омӯзиши диссертатсияи Мирзода Фирӯз Сафаралӣ бармеояд, ки сохтори диссертатсия тибқи талаботи қорҳои илмӣ дараҷаи докторӣ таҳия гардида, аз муқаддима, панҷ боб, қордаҳ зербоб, ҳулоса, тавсияҳо барои истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиёт ва интишороти илмӣ муаллиф иборат мебошад. Чунин сохтор имкон медиҳад, ки масъалаи ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ аз асосҳои назариявӣ то масъалаҳои амалии рушди ҷомеаи Тоҷикистон пайдарпай ва мантиқан таҳлил карда шавад.

Боби якуми диссертатсия, ки «**Асосҳои назариявӣ-методологии омӯзиши ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ ва нақши он дар рушди устувори ҷомеаи муосир**» ном дорад, заминаи концептуалӣ ва методологии тамоми таҳқиқотро ташкил медиҳад. Муаллиф масъалаҳои асосии назарияи ҳуқуқро на аз нуқтаи назари ҳуқуқшиносӣ, балки аз мавқеи сотсиология таҳлил намудааст, ки ин хусусияти муҳими рисолаи мазкур мебошад.

Дар зербоби аввал масъалаҳои назариявии ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ бо истифода аз дастовардҳои сотсиологҳои классикӣ ва муосир баррасӣ шудаанд. Муаллиф нишон медиҳад, ки ҳуқуқ дорои ҳамаи аломатҳои институти иҷтимоӣ мебошад, зеро он низоми устувори меъёрҳо, арзишҳо, нақшҳо ва омилҳои танзими муносибатҳои ҷамъиятиро дар бар мегирад. Дар ин замина ҳуқуқ ҳамчун воситаи ҳифзи тартиботи иҷтимоӣ, таъмини ҳамгироии ҷомеа ва танзими муносибатҳои байни шахс, ҷомеа ва давлат арзёбӣ мегардад.

Дар зербоби дуюм таҳлили амиқи афкори ҷомеашиносони классик ва муосир анҷом дода шудааст. Қобили дастгирист, ки муаллиф танҳо бо тавсифи назарияҳо маҳдуд нашуда, кӯшиш намудааст аҳаммияти амалии ҳар як равиши илмиро барои омӯзиши ҷомеаи Тоҷикистон муайян намояд.

Дар зербоби сеюм масъалаҳои нақши иҷтимоии ҳуқуқ дар ҷомеаҳое, ки дар ҳоли гузариш қарор доранд, таҳлил гардидаанд. Муаллиф равандҳои дигаргунсозии ҷомеаи Тоҷикистони баъди соҳибистиклолиро бо тағйироти институти ҳуқуқ алоқаманд намуда, нишон медиҳад, ки ислоҳоти ҳуқуқӣ яке аз шартҳои асосии ташаккули ҷомеаи демократӣ мебошад.

Боби дуюми диссертатсия таҳти унвони **«Вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқ ва татбиқи онҳо дар шароити ҷомеаи муосири Тоҷикистон»** яке аз бобҳои марказии рисола мебошад, зеро маҳз дар ҳамин қисмат моҳияти иҷтимоии ҳуқуқ ва омилҳои амали он ҳамчун институти иҷтимоӣ муфасссал таҳлил гардидааст.

Дар зербоби аввал муаллиф мафҳуми «вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқ»-ро аз нав баррасӣ намуда, таснифи илмӣ онҳоро пешниҳод менамояд. Ин яке аз ҷиҳатҳои ҷолиби таҳқиқот мебошад. Муаллиф вазифаҳои ҳуқуқро на танҳо аз нигоҳи ҳуқуқшиносӣ, балки аз мавқеи сотсиология таҳлил намуда, нақши онҳоро дар таъмини суботи иҷтимоӣ, танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ ва рушди институтҳои иҷтимоӣ нишон медиҳад.

Дар зербоби дуюм масъалаи таъсири ҳуқуқ ба рафтори иҷтимоии шаҳрвандон баррасӣ шудааст. Дар ин ҷо муаллиф бо истифода аз маводи назариявӣ ва таҷрибаи амалии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки самаранокии таъсири меъёрҳои ҳуқуқӣ пеш аз ҳама ба сатҳи маърифати ҳуқуқӣ, фарҳанги ҳуқуқӣ ва эътимоди шаҳрвандон ба давлат вобаста мебошад.

Дар зербоби сеюм масъалаи ҳуқуқ ҳамчун омили ҷойивазкунии иҷтимоӣ таҳлил шудааст. Ин масъала дар ҷомеашиносии Тоҷикистон то имрӯз хеле кам мавриди таҳқиқ қарор гирифта буд. Муаллиф исбот менамояд, ки фаъолияти самараноки ҳуқуқ имкониятҳои баробарро барои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ таъмин намуда, рушди сармояи инсонӣ ва адолати иҷтимоиро тақвият бахшида метавонад. Ин қисми таҳқиқот аз ҷумлаи нағзониҳои назариявии рисола ба ҳисоб меравад.

Боби сеюми диссертатсия таҳти унвони **«Таъсири ҳуқуқ ба сохтори иҷтимоии ҷомеаи муосири Тоҷикистон»** яке аз муҳимтарин қисматҳои рисола ба ҳисоб меравад. Агар дар ду боби аввал асосҳои назариявии ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ ва вазифаҳои иҷтимоии он мавриди таҳлил қарор гирифта бошанд, дар боби мазкур муаллиф кӯшиш намудааст, ки таъсири воқеии ҳуқуқро ба дигаргуншавии сохтори иҷтимоии ҷомеаи Тоҷикистон аз нигоҳи сотсиологӣ арзёбӣ намояд. Маҳз ҳамин муносибат аз сатҳи баланди таҳқиқоти докторӣ шаҳодат медиҳад, зеро ҳуқуқ ҳамчун унсури фаъоли низоми иҷтимоӣ таҳлил гардидааст.

Дар зербоби аввали боби мазкур масъалаҳои азнавсозии ҳуқуқ дар шароити ташаккули давлати ҳуқуқбунёд баррасӣ шудаанд. Муаллиф дуруст қайд менамояд, ки рушди ҷомеаи муосир бидуни такмили пайвастаи низоми ҳуқуқӣ ва мутобиқ намудани он ба талаботи нави иҷтимоӣ ғайриимкон мебошад. Дар ин замина равандҳои ислоҳоти ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар иртибот бо дигаргунсозии иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ таҳлил гардида, нишон дода мешавад, ки муваффақияти сиёсати давлатӣ аз самаранокии фаъолияти институти ҳуқуқ вобастагии бевосита дорад.

Ҷиҳати муҳими ин зербоб дар он аст, ки муаллиф масъалаи модернизатсияи ҳуқуқро танҳо ҳамчун раванди қабули қонунҳои нав арзёбӣ намекунад. Баръакс, ӯ ин равандро ҳамчун дигаргуншавии куллии шуури ҳуқуқӣ, муносибатҳои иҷтимоӣ, фаъолияти мақомоти давлатӣ,

ташаккули фарҳанги ҳуқуқӣ ва болоравии масъулияти шаҳрвандӣ тавсиф менамояд. Чунин муносибати комплексӣ аз нуқтаи назари сотсиология пурра асоснок буда, арзиши назариявии таҳқиқотро боло мебарад.

Дар зербоби дуюм масъалаи ҳамбастагии раванди татбиқи ҳуқуқ ва ташаккули синфи миёна мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Ин масъала яке аз ҷанбаҳои нав ва нисбатан камомӯхташуда дар ҷомеашиносии Тоҷикистон мебошад. Муаллиф бо далелҳои илмӣ исбот менамояд, ки фаъолияти самаранокӣ институти ҳуқуқ барои ташаккули муносибатҳои устувори иқтисодӣ, рушди соҳибкорӣ, ҳифзи моликият, таъмини рақобати одилона ва дар маҷмӯъ ташаккули синфи миёна заминаи мусоид фароҳам меорад.

Дар ин қисмати рисола муносибати байни ҳуқуқ, иқтисод ва сохтори иҷтимоӣ хеле боэътимод нишон дода шудааст. Муаллиф таъкид менамояд, ки синфи миёна танҳо натиҷаи рушди иқтисодӣ нест, балки маҳсули фаъолияти устувори тамоми институтҳои иҷтимоӣ, пеш аз ҳама, ҳуқуқ мебошад. Бо туфайли чунин хулоса муаллиф тавонистааст, ки яке аз масъалаҳои муҳимми сотсиологияи рушди ҷомеаро дар шароити Тоҷикистон аз нав арзёбӣ намояд.

Зербоби сеюм ба масъалаи ҷойгоҳи ҳуқуқ дар пайдоиш ва ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ бахшида шудааст. Ин қисмат аз ҷумлаи ҷолибтарин бахшҳои диссертатсия мебошад. Ба андешаи муаллиф, ҷомеаи шаҳрвандӣ танҳо дар ҳолате фаъолияти самаранок дошта метавонад, ки агар ҳуқуқ ҳамчун омили асосии ҳифзи озодиҳои шаҳрвандӣ, кафолати баробарӣ ва танзимкунандаи муносибатҳои иҷтимоӣ пурра амал намояд.

Дар таҳқиқот асоснок карда шудааст, ки ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати ҳуқуқбунёд дар робитаи мутақобила қарор дошта, фаъолияти ҳар яке рушди якдигаро таъмин менамояд. Аз ин нуқтаи назар, муаллиф

ҳуқуқро ҳамчун омили ҳамгирии иҷтимоӣ ва неруи таҳриқдихандаи иштироки шаҳрвандон дар идоракунии ҷомеа арзёбӣ менамояд.

Боби чоруми диссертатсия «**Нигилизми ҳуқуқӣ ҳамчун зуҳуроти номатлуби ҷомеаи муосир**» номгӯзорӣ шудааст. Бояд қайд намуд, ки интиҳоби чунин масъала барои таҳқиқоти докторӣ хеле бамаврид мебошад, зеро нигилизми ҳуқуқӣ имрӯз яке аз омилҳои асосии коҳиши самаранокии фаъолияти мақомоти давлатӣ ва монеаи рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ маҳсуб меёбад.

Дар зербоби аввал муаллиф мафҳуми «нигилизми ҳуқуқӣ»-ро аз нуқтаи назари сотсиология мавриди таҳлил қарор дода, сабабҳои пайдоиш ва густариши онро дар ҷомеаи муосир муайян менамояд. Қобили дастгирист, ки дар рисола нигилизми ҳуқуқӣ на танҳо ҳамчун масъалаи ҳуқуқшиносӣ, балки ҳамчун падидаи иҷтимоӣ арзёбӣ шудааст, ки бо сатҳи шуури ҷамъиятӣ, фарҳанги сиёсӣ, эътимоди шаҳрвандон ба мақомоти давлатӣ ва шароити иҷтимоӣ-иқтисодӣ робитаи зич дорад.

Муаллиф сабабҳои пайдоиши нигилизми ҳуқуқиро бонизом таҳлил намуда, нишон медиҳад, ки омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, сиёсӣ ва равонӣ дар ташаккули он нақши муайян доранд. Дар ин самт таҳлили пешниҳодшуда аз доираи шарҳи умумӣ берун рафта, хусусияти таҳлили илмиро касб намудааст.

Дар зербоби дуюм масъалаи оқибатҳои иҷтимоӣ ва роҳҳои бартарафсозии нигилизми ҳуқуқӣ баррасӣ гардидааст. Муаллиф бо така ба таҷрибаи Тоҷикистон ва кишварҳои хориҷӣ исбот менамояд, ки паҳншавии нигилизми ҳуқуқӣ ба коҳишёбии эътимоди шаҳрвандон ба давлат, афзоиши ҳуқуқвайронкунӣ, паст гардидани фаъолияти шаҳрвандӣ ва сустшавии суръати рушди институтҳои демократӣ оварда мерасонад.

Аз ҷумлаи дастовардҳои муҳимми ин қисми таҳқиқот пешниҳод намудани роҳҳои илман асоснокшудаи паст намудани сатҳи нигилизми ҳуқуқӣ мебошад. Муаллиф баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии

аҳоли, такмили фаъолияти мақомоти давлатӣ, рушди шаффофият, баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқӣ ва таҳкими фаъолияти институтҳои ҷомеаи шаҳрвандиро ҳамчун самтҳои асосии ҳалли масъала пешниҳод менамояд.

Боби панҷуми диссертатсия таҳти унвони «**Масъалаҳои ташаккули маърифати ҳуқуқӣ ва ҳувиати ҳуқуқии шаҳрвандон дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон**» аз ҷиҳати мазмун яке аз қисматҳои муҳимтарин ва ҷамъбасткунандаи таҳқиқот ба ҳисоб меравад. Агар дар бобҳои қаблӣ ҳуқуқ асосан ҳамчун институти иҷтимоӣ, воситаи танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ ва омили рушди устувори ҷомеа баррасӣ гардида бошад, дар боби мазкур диққати асосӣ ба таъсири ҳуқуқ ба шахсият, шуури ҷамъиятӣ ва ташаккули фарҳанги ҳуқуқии шаҳрвандон равона карда шудааст. Маҳз ҳамин масъалаҳо ба таври мантиқӣ силсилаи таҳлилҳои қаблӣ муаллифро ҷамъбаст намуда, тасаввуроти мукамалро оид ба нақши иҷтимоии ҳуқуқ дар ҷомеаи Тоҷикистон фароҳам меоранд.

Дар зербоби якум масъалаҳои рушди шуури ҳуқуқӣ ва маданияти ҳуқуқии шаҳрвандон мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Муаллиф дуруст таъкид менамояд, ки яке аз шартҳои муҳимми фаъолияти самараноки давлати ҳуқуқбунёд на танҳо такмили қонунгузорӣ, балки ташаккули сатҳи баланди маърифати ҳуқуқии аҳоли мебошад. Дар рисола бо истифода аз маводи назариявӣ ва таҷрибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода мешавад, ки дараҷаи шуури ҳуқуқии шаҳрвандон ба сатҳи иҷроӣ қонунҳо, рушди масъулияти шаҳрвандӣ, фаъолияти институтҳои давлатӣ ва таҳкими суботи иҷтимоӣ таъсири мустақим мерасонад.

Ҷиҳати мусбати ин қисми таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки муаллиф мафҳумҳои «шуури ҳуқуқӣ», «маданияти ҳуқуқӣ» ва «маърифати ҳуқуқӣ»-ро аз ҳам ҷудо намуда, муносибати мутақобилаи онҳоро асоснок кардааст. Дар натиҷа хулосаи илмӣ пешниҳод мешавад, ки баланд гардидани сатҳи фарҳанги ҳуқуқӣ на фақат дар натиҷаи омӯзиши қонунҳо, балки тавассути ташаккули арзишҳои ҳуқуқӣ, эҳтиром ба қонун

ва масъулияти шахрвандӣ имконпазир мебошад. Ин хулоса дорои аҳаммияти назариявӣ ва амалии ҷиддӣ мебошад.

Дар зербоби дуюм масъалаи ҷомеапазирии ҳуқуқӣ ҳамчун омили ташаккули маърифати ҳуқуқии шахрвандон таҳлил шудааст. Ин қисмати рисола аз ҷумлаи наwgониҳои таҳқиқот мебошад. Муаллиф равандҳои ҷомеапазирӣро ҳамчун омили асосии азхудкунии арзишҳо ва меъёрҳои ҳуқуқӣ баррасӣ намуда, нақши оила, муассисаҳои таълимӣ, воситаҳои ахбори омма, мақомоти давлатӣ ва дигар институтҳои иҷтимоиро дар ташаккули маърифати ҳуқуқии шахрвандон нишон медиҳад.

Дар ин бахш робитаи байни ҷомеапазирии ҳуқуқӣ ва рушди ҷомеаи шахрвандӣ ба таври бозътимод асоснок карда шудааст. Муаллиф бо далелҳои муътамад исбот менамояд, ки ҳар қадар сатҳи ҷомеапазирии ҳуқуқии шахрвандон баланд бошад, ҳамон қадар эҳтиром ба қонун, иштироки шахрвандон дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва эътимод ба институтҳои давлатӣ бештар мегардад. Аз ин рӯ, ҷомеапазирии ҳуқуқӣ ҳамчун яке аз омилҳои муҳими рушди устувори ҷомеа арзёбӣ шудааст.

Зербоби сеюм ба масъалаи ҳувияти ҳуқуқӣ ва нақши он дар ҳамгироии иҷтимоии ҷомеаи муосири Тоҷикистон бахшида шудааст. Ин масъала яке аз ҷанбаҳои наvtарини ҷомеашиносии ҳуқуқ буда, дар илми ҷомеашиносии Тоҷикистон то ҳол хеле маҳдуд мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Муаллиф кӯшиш намудааст, ки моҳияти ҳувияти ҳуқуқиро ҳамчун ҷузъи муҳими ҳувияти иҷтимоӣ муайян намуда, нақши онро дар таҳкими муносибатҳои иҷтимоӣ ва рушди ҳамгироии иҷтимоӣ нишон диҳад.

Қобили дастгирӣ, ки ҳангоми таҳлили масъалаи ҳувияти ҳуқуқӣ муаллиф танҳо ба шарҳи мафҳумҳо маҳдуд нашуда, робитаи онро бо ҳувияти миллӣ, шахрвандӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ мавриди таҳлил қарор додааст. Чунин муносибати комплексӣ ба таҳқиқот хусусияти

байнисоҳавӣ баҳшида, аҳаммияти назариявии онро боз ҳам бештар намудааст.

Муаллиф таъя бо далелҳои илмӣ нишон медиҳад, ки ташаккули ҳувиёти ҳуқуқии шаҳрвандон яке аз шартҳои муҳимми рушди давлати ҳуқуқбунёд мебошад. Маҳз шаҳрвандоне, ки худро ҳамчун субъекти муносибатҳои ҳуқуқӣ эҳсос менамоянд, бештар ба риояи қонун, иштироки фаъолоне дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва ҳифзи манфиатҳои давлату ҷомеа майл доранд. Ин хулоса бо дастовардҳои ҷомеашиносии муосир ҳамоҳанг буда, дорои аҳаммияти амалӣ низ мебошад.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Аз омӯзиши ҳамаҷонибаи диссертатсия бармеояд, ки Мирзода Фирӯз Сафаралӣ як қатор натиҷаҳои нави илмиро ба даст овардааст, ки онҳо арзиши муҳимми назариявӣ ва амалӣ доранд.

Пеш аз ҳама, бояд таъкид намуд, ки рисолаи мазкур яке аз аввалин таҳқиқоти мукаммали докторӣ дар Тоҷикистон мебошад, ки дар он ҳуқуқ на аз мавқеи анъанавии ҳуқуқшиносӣ, балки ҳамчун институти иҷтимоӣ мавриди таҳлили сотсиологӣ қарор гирифтааст. Чунин муносибат имконият додааст, ки нақши иҷтимоии ҳуқуқ, вазифаҳои иҷтимоӣ ва таъсири он ба рушди устувори ҷомеа таҳқиқ карда шавад.

Навгонии муҳимми дигар дар таҳияи концепсияи иҷтимоии вазифаҳои ҳуқуқ зоҳир мегардад. Муаллиф тавонистааст, ки мазмун ва таснифи вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқро бо истифода аз равиши сотсиологӣ такмил дода, ҷойгоҳи онҳоро дар низоми институтҳои иҷтимоӣ муайян намояд.

Аз ҷумлаи натиҷаҳои муҳимми таҳқиқот асоснок намудани робитаи байни фаъолияти самаранокӣ институти ҳуқуқ ва рушди синфи миёна, ҷомеаи шаҳрвандӣ, ҳамгироии иҷтимоӣ ва рушди устувори ҷомеа мебошад. Дар адабиёти илмӣ Тоҷикистон чунин таҳлили комплексӣ бори аввал дар ҳамин шакл пешниҳод гардидааст.

Қобили таваҷҷуҳ аст, ки муаллиф масъалаҳои нигилизми ҳуқуқӣ, иҷтимоишавии ҳуқуқӣ ва ҳувияти ҳуқуқиро ҳамчун падидаҳои иҷтимоӣ мавриди омӯзиши амиқ қарор додааст. Бо ҳамин роҳ ӯ доираи таҳқиқоти сотсиологияи ҳуқуқро дар Тоҷикистон васеъ намуда, як қатор масъалаҳои навро ба муҳокимаи илмӣ ворид кардааст.

Ҳамзамон, натиҷаҳои таҳқиқот воқеияти иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба хуби инъикос менамояд ва аз хусусияти ҳам назариявӣ ва ҳам амалии доштани онҳо далолат мекунад. Пешниҳодҳои илмӣ муаллиф метавонанд, ки ҳангоми такмили сиёсати давлатӣ дар самти баланд бардоштани маърифати ҳуқуқӣ, рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ, такмили фаъолияти мақомоти давлатӣ ва пешгирии нигилизми ҳуқуқӣ истифода шаванд.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии натиҷаҳои таҳқиқот. Яке аз меъёрҳои асосии баҳодиҳии диссертатсияи докторӣ саҳми он дар рушди назарияи илм ва имконияти истифодаи амалии натиҷаҳои бадастомада мебошад. Аз таҳлили ҳамаҷонибаи рисолаи Мирзода Фирӯз Сафаралӣ бармеояд, ки таҳқиқоти анҷомдода ҳам аз ҷиҳати назариявӣ ва ҳам аз ҷиҳати амалӣ дорои аҳаммияти назаррас мебошад.

Пеш аз ҳама, аҳаммияти назариявии диссертатсия дар он ифода меёбад, ки муаллиф ҳуқуқро ҳамчун институти иҷтимоӣ дар доираи парадигмаи сотсиологӣ мавриди омӯзиши комплексӣ қарор додааст. Дар натиҷа заминаҳои назариявии таҳқиқи ҳуқуқ аз нуқтаи назари сотсиология такмил ёфта, муносибати нави илмӣ нисбат ба нақши ҳуқуқ дар рушди ҷомеаи муосир пешниҳод шудааст.

Қобили зикр аст, ки дар диссертатсия як қатор мафҳумҳои илмӣ, аз ҷумла «вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқ», «ҷомеапазирии ҳуқуқӣ», «ҳувияти ҳуқуқӣ», «нигилизми ҳуқуқӣ» ва робитаи онҳо бо сохтори иҷтимоии ҷомеа дар асоси таҳлили сотсиологӣ шарҳу тавзеҳи мукамал пайдо намудаанд. Муаллиф тавонистааст, ки муносибати байни институти ҳуқуқ

ва равандҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ, рушди синфи миёна, баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон ва таъмини рушди устувори ҷомеаро аз ҷиҳати назариявӣ асоснок намояд. Бо ҳамин рисолаи илмӣ ба рушди донишҳои назариявии ҷомеашиносӣ саҳми муайян мегузорад.

Дар баробари ин, натиҷаҳои таҳқиқот аҳаммияти назарраси амалӣ низ доранд. Пешниҳодҳо ва тавсияҳои илмӣ муаллифро ҳангоми такмили сиёсати ҳуқуқӣ ва иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳияи барномаҳои давлатӣ оид ба баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии аҳоли, такмили фаъолияти мақомоти давлатӣ, таҳкими ҷомеаи шаҳрвандӣ ва пешгирии нигилизми ҳуқуқӣ истифода бурдан мумкин аст.

Ҳамчунин, натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд дар фаъолияти Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, инчунин, дар фаъолияти ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва муассисаҳои таҳсилоти олии истифода шаванд. Хусусан, хулосаҳои пешниҳодшуда барои таҳияи барномаҳои таълимӣ аз ҷанҳони «Сотсиологияи ҳуқуқ», «Институтҳои иҷтимоӣ», «Сотсиологияи сиёсӣ», «Фалсафаи ҳуқуқ» ва дигар ҷанҳони иҷтимоӣ аҳаммияти муайян доранд.

Қобили дастгирӣ, ки муаллиф кӯшиш намудааст, ки тавсияҳои илмӣ худро бо дарназардошти талаботи воқеии ҷомеаи Тоҷикистон асоснок намояд. Ин ҳолат аз он шаҳодат медиҳад, ки таҳқиқот хусусияти назариявии маҳдуд надошта, ба ҳалли масъалаҳои амалии рушди ҷомеа низ равона гардидааст.

Дарҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии натиҷаҳои илмӣ диссертатсия бо чанд омил таъмин гардидааст.

Аввалан, таҳқиқот ба заминаи васеи назариявӣ асос ёфта, муаллиф осори олимони маъруфи ватанӣ ва хориҷиро ҳамаҷониба таҳлил намудааст.

Дуюм, ҳангоми таҳқиқот маҷмуи усулҳои муосири илмӣ, аз ҷумла таҳлили системавӣ, сохторӣ-функционалӣ, институтсионалӣ, муқоисавӣ ва таърихӣ истифода гардидаанд, ки ба ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот пурра мувофиқат мекунанд.

Сеюм, хулосаҳои илмӣ пешниҳодшуда мантиқан аз мазмуни бобҳои диссертатсия бармеоянд ва байни масъалаҳои назариявӣ, таҳлилҳои илмӣ ва тавсияҳои амалӣ робитаи мантиқӣ дохилӣ нигоҳ дошта шудааст.

Чорум, натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар монография, мақолаҳои илмӣ, конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ инъикос гардида, аз санҷиши илмӣ гузаштаанд, ки ин эътимоднокии онҳоро боз ҳам тақвият мебахшад.

Интишороти илмӣ муаллиф. Аз маълумоти дар диссертатсия ва автореферат овардашуда бармеояд, ки натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар шакли монография, мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳо дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ нашр ва муҳокима гардидаанд. Муаллиф доир ба мавзӯ ва масъалаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ 2 монография ва 43 мақолаи илмӣ ба ҷоп расонидааст, ки 23 мақолаи он дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд.

Интишороти илмӣ доғалаб мазмун ва муҳтавои асосии диссертатсияро инъикос намуда, ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ мебошанд. Мақолаҳои илмӣ нашршуда масъалаҳои асосии ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ, вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқ, маърифати ҳуқуқӣ, ҳувиёти ҳуқуқӣ, нигилизми ҳуқуқӣ ва дигар ҷанбаҳои таҳқиқшавандаро фаро гирифта, саҳми илмӣ муаллифро тасдиқ менамоянд.

Ҳамчунин, иштирок ва баромадҳои муаллиф дар конференсияҳои илмӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки натиҷаҳои таҳқиқот аз муҳокимаи

ҷомеаи илмӣ гузашта, мавриди арзёбии мутахассисони соҳа қарор гирифтаанд.

Барасмиятдарории диссертатсияи докталаби дараҷаи илмӣ ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқат мекунад. Автореферати диссертатсия бошад, сохтор, мазмун ва моҳияти таҳқиқотро инъикос менамояд.

Сарфи назар аз аҳаммияти назариявӣ амалии таҳқиқоти анҷомдода, навгонии илмӣ ва саҳми назарраси муаллиф дар рушди сотсиологияи ҳуқуқ, дар диссертатсия баъзе масъалаҳои баҳсталаб ба назар мерасанд, ки метавонанд ҳангоми рушди минбаъдаи ин самти таҳқиқот ба инобат гирифта шаванд.

1. Дар боби якум, ки ба асосҳои назариявӣ методологии омӯзиши ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ бахшида шудааст, муаллиф аз муносибати функционализми сохторӣ, назарияи низои иҷтимоӣ ва позитивизм истифода намудааст. Аммо дар диссертатсия зарурати интихоби маҳз ҳамин равишҳо ҳамчун заминаи асосии методологӣ ба таври муфассал асоснок карда нашудааст. Аз ҷумла, шарҳ дода намешавад, ки чаро маҳз ин равишҳо нисбат ба дигар концепсияҳои муосири сотсиологияи институтҳо барои таҳқиқи ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ афзалият доранд ва маҳдудиятҳои истифодаи онҳо дар шароити ҷомеаи Тоҷикистон дар ҷӣ ифода меёбанд.
2. Яке аз ҳадафҳои асосии таҳқиқот муайян намудани вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқ ва таснифи онҳо мебошад. Дар боби дуюм муаллиф таснифи муфассали вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқро пешниҳод менамояд. Бо вучуди ин, меъёрҳои илмии маҳз чунин таснифбандӣ ба таври мустақил асоснок карда нашудаанд. Аз матни рисола пурра равшан намегардад, ки кадом меъёрҳои сотсиологӣ барои ҷудо намудани вазифаҳои асосии ҳуқуқ истифода шудаанд ва то кадом

- андоза ин тасниф аз таснифоти қаблан пешниҳодшудаи олимони дигар фарқ мекунад.
3. Дар боби сеюм муаллиф масъалаҳои азнавсозии ҳуқуқ, ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ ва синфи миёнаро дар робита бо фаъолияти институти ҳуқуқ таҳлил намудааст. Аммо дар аксари ҳолатҳо ин робита бештар дар сатҳи таҳлили назариявӣ асоснок гардидааст. Ба назари мо, истифодаи маълумоти муқоисавӣ ё нишондиҳандаҳои эмпирикӣ оид ба сатҳи волоияти ҳуқуқ, эътимоди шаҳрвандон ба институтҳои давлатӣ ва нишондиҳандаҳои рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ метавонист далелнокии хулосаҳои пешниҳодшударо боз ҳам таҳким бахшад.
 4. Дар боби чорум ҳангоми таҳқиқи нигилизми ҳуқуқӣ муаллиф сабабҳои пайдоиш, паҳншавӣ ва роҳҳои пешгирии онро таҳлил менамояд. Бо вучуди ин, омилҳои иҷтимоии ташаккули нигилизми ҳуқуқӣ асосан дар сатҳи умумии ҷомеа баррасӣ гардидаанд. Ба андешаи мо, таҳлили муқоисавии зуҳури нигилизми ҳуқуқӣ дар байни гурӯҳҳои алоҳидаи иҷтимоӣ (ҷавонон, хизматчиёни давлатӣ, соҳибкорон, муҳочирони меҳнатӣ ва дигар табақаҳои иҷтимоӣ) метавонист хусусиятҳои иҷтимоии ин падидаро боз ҳам амиқтар ошкор намояд.
 5. Муаллиф дар қисмати чамъбасти як қатор тавсияҳои илмӣ ва амалӣ оид ба баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии аҳоли, рушди ҷомеапазирии ҳуқуқӣ ва таҳкими ҳувиати ҳуқуқӣ пешниҳод намудааст. Бо вучуди аҳаммияти онҳо, қисми муайяни ин пешниҳодҳо хусусияти назариявӣ дошта, омилҳои ниҳодии амалисозӣ, нишондиҳандаҳои баҳодиҳии самаранокӣ ва тартиби мониторинги иҷрои онҳо ба таври мушаххас нишон дода нашудаанд. Ин ҳолат арзиши амалии баъзе тавсияҳоро то андозае маҳдуд менамояд.

Бояд махсус таъкид намуд, эродҳои мазкур хусусияти назариявӣ, баҳсӣ ва тавсиявӣ дошта, бештар ба такмили баъзе ҷанбаҳои назариявӣ методологии таҳқиқот ва густариши самтҳои минбаъдаи он равона гардидаанд. Онҳо ба аҳаммияти илмӣ, навгонии натиҷаҳои бадастомада, саҳми шахсии муаллиф ва арзиши назариявӣ амалии диссертатсия таъсири манфӣ намерасонанд ва хулосаи умумии мусбатро нисбат ба диссертатсия тағйир намедиханд.

Диссертатсияи Мирзода Фирӯз Сафаралӣ дар мавзуи «Ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ ва нақши он дар рушди устувори ҷомеаи муосири Тоҷикистон (таҳлили сотсиологӣ)» таҳқиқоти мустақил, анҷомёфта ва мукаммали илмӣ мебошад, ки дар он яке аз масъалаҳои муҳимми ҷомеашиносии муосир дар сатҳи баланди илмӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Муаллиф тавонистааст, ки бо истифода аз нигоҳи сотсиологӣ ҳуқуқро ҳамчун институти иҷтимоӣ ҳамаҷониба таҳлил намуда, нақши онро дар рушди устувори ҷомеаи Тоҷикистон, ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ, баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон ва таҳкими ҳувияти ҳуқуқӣ асоснок намояд.

Диссертатсия бо навгонии илмӣ, асоснокии назариявӣ, аҳаммияти амалӣ, мантиқи дохилӣ, сохтори мукаммал ва хулосаҳои илмӣ асоснок фарқ мекунад. Натиҷаҳои таҳқиқот дорои аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ буда, метавонанд дар рушди ҷомеашиносии ҳуқуқ, фаъолияти мақомоти давлатӣ, такмили сиёсати ҳуқуқӣ ва раванди таълим истифода шаванд.

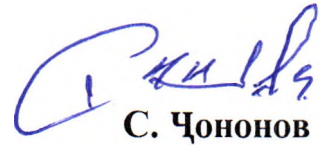
Аз рӯи муҳтаво, сохтор, сатҳи таҳқиқот ва натиҷаҳои илмӣ пешниҳодшуда диссертатсия ба талаботи банди 31, 33, 34 ва 35-и «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ», ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 ва тағйиру иловаҳо аз 26 июни соли 2023, №295 тасдиқ гардидааст, ҷавобгӯ мебошад.

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло метавон пешниҳод кард, ки диссертатсияи Мирзода Фирӯз Сафаралӣ дар мавзуи «Ҳуқуқ ҳамчун

институту иҷтимоӣ ва нақши он дар рушди устувори ҷомеаи муосири Тоҷикистон (таҳлили сотсиологӣ)» кори анҷомёфтаи мустақили илмӣ буда, муаллифи он барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои сотсиологӣ аз рӯйи ихтисоси 5.4.3 – Сохтори иҷтимоӣ, ниҳодҳо ва равандҳои иҷтимоӣ (илмҳои сотсиологӣ) сазовор мебошад.

Муқарризи расмӣ:

доктори илмҳои фалсафа, профессори
кафедраи сиёсатшиносӣ ва дипломатияи
Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва
соҳибкории Тоҷикистон

С. Ҷононов

Суроға: 734055, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, х. Борбад 48/5
Тел.: (+992) 904245500

Имзои С. Ҷононовро тасдиқ мекунам.

Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои
махсуси ДБССТ

«15» 08 соли 2026

Ш.Н. Ҷураев